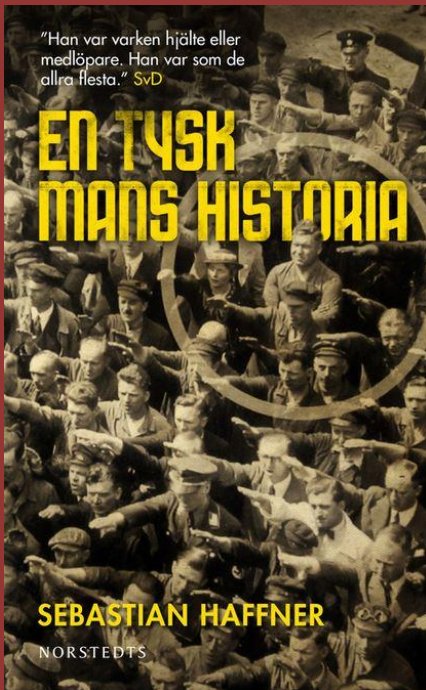

2018 är det 80 år sedan "rikskristallnatten", som natten mot 10 november har kallats på ett förskönande sätt. Och det är 85 år sedan den 10 maj 1933, dagen då böcker brann i Berlin och senare också i andra städer, bland annat i Mainz den 23 juni.

Vad den politisk-litterära kabarén kunde betyda under åren med nationalsocialistiskt våldsstyre, det har författaren Sebastian Haffner beskrivit i sin självbiografiska bok "En tysk mans historia" som gavs ut efter hans död.

Det talar förstås också lite grand emot oss att vi trots upplevelsen av dödsångest och yttersta skyddslöshet inte kunde hitta på något bättre än att ignorera det så gott vi kunde och roa oss utan att låta oss störas. Jag tror att ett ungt par för hundra år sedan skulle ha haft förstånd att göra något mer av det - om så bara en stor kärleksnatt, kryddad med fara och undergång. Vi kom inte på tanken att göra något speciellt av det utan åkte just till en kabaré eftersom ingen hindrade oss: för det första eftersom vi skulle ha gjort det i vilket fall som helst, för det andra för att tänka så lite som möjligt på det obehagliga. Det kan verka mycket kallblodigt och oförfärat men är förmodligen ändå ett tecken på en viss känslsvaghet och visar att vi, om ock bara i lidandet, inte var situationen vuxna. Det är, om jag redan här får tillåta mig denna generalisering, över huvud taget ett av de kusligaste dragen i det nya skeendet i Tyskland att det saknas gärningsmän till dess gärningar och martyrer till dess lidanden, att allt sker i ett slags halv

narkos med en tunn, torftig känslsubstans bakom det objektivt ohyggliga: att mord begås utifrån en stämning av dumma pojkestreck, att självförnedring och moralisk död accepteras som en liten störande episod och att till och med den fysiska martyrdöden bara betyder ungefär "hade otur".

Denna dag belönades vi emellertid över hövan för vår indolens, för slumpen förde oss rätt in i Katakomben, och detta var kvällens andra anmärkningsvärda upplevelse. Vi kom till den enda offentliga plats i Tyskland där man gjorde ett visst motstånd - modigt, vitsigt och elegant. På förmiddagen hade jag upplevt hur den preussiska kammarrätten med sin månghundraåriga tradition ärelöst bröt samman inför nazisterna. På kvällen upplevde jag hur en handfull små kabaréskådespelare från Berlin utan all tradition ärofullt och elegant räddade hedern. Kammarrätten hade fallit. Katakomben stod.

Mannen som här förde sin lilla skådespelartrupp till seger - ty att hålla stilen och stå rak inför den mordhotande övermakten är alltid ett slags seger - var Werner Finck, och denne lille kabarékonferencier har utan tvivel en plats i Tredje rikets historia - en av de få hedersplatser som finns att utdela där. Han såg inte ut som någon hjälte, och när han till slut ändå nästan blev en, blev han det malgré lui. Ingen revolutionär skådespelare, ingen bitande satiriker, ingen David med slungan. Hans innersta väsen var godmodighet och älskvärdhet.

Hans humor var mjuk, dansande och svävande; hans viktigaste medel var dubbelmeningen och ordleken, där han så småningom blev virtuos. Han hade hittat på något som man kallade den "dolda poängen" - och förvisso gjorde han klokt i att dölja sina poänger, desto mer ju längre tiden gick. Men sin inställning dolde han inte. Han förblev ett godmodighetens och älskvärdhetens bålverk i ett land där just dessa egenskaper stod på utrotningslistan. Och i denna godmodighet och älskvärdhet fanns som "dold poäng" ett verkligt okuvligt mod. Han vågade tala om nazisternas verklighet - mitt i Tyskland. I hans nummerpresentationer förekom koncentrationslägren, husundersökningarna, den allmänna rädslan, den allmänna lögnen; hans hån mot detta hade något utsägligt lågmält, vemodigt och bedrivat över sig; och en ovanlig tröstande kraft.

Denna 31 mars 1933 var kanske hans största kväll. Salongen var full av folk som stirrade in i nästa dag som ned i en öppen avgrund. Finck fick dem att skratta som jag aldrig har hört en publik skratta. Det var ett patetiskt skratt, ett skratt ur ett nyfött trots som lämnade bedövning och förtvivlan bakom sig, och faran hjälpte till att ge näring åt detta skratt - var det inte nästan ett under att inte SA hade varit här för länge sedan för att arresteras hela publiken? Förmodligen skulle vi denna kväll ha fortsatt att skratta i fängtransportbilen. Vi hade på ett osannolikt sätt höjts över fara och rädsla. (Ur "En tysk mans historia", Norstedts Förlag 2002, översättning Karin Mossdahl)

